

A francia polgári regény válsága

ABBAN AZ ORSZÁGBAN,

amelyben hét évszázaddal ezelőtt a regény megszületett, amely magával a *roman* szóval gazdagította az egyetemes művelődést, már e kifejezésben is rámutatva az új műfaj népi nyelvezetére, sőt tartalmára — ebben az országban a regény válságban van. A francia regény fényes, messze sugárzó utat futott be a XII. század első „közönséges” vagyis nem latin, hanem *román* (ó-francia) nyelven írott verses históriáitól Antoine de La Sale XV. századi félig már modern értelemben is regénynek nevezhető szerelmes regényein át (*Le Petit Jehan de Saintré*), Rabelais, Charles Sorel, Lafayette asszony, Lesage, Prévost, Voltaire, Diderot, Rousseau. Laclos, Constant műveiig, melyek a XIX. században a francia regény csodálatos felvirágzásához, Stendhalhoz, Balzachoz, Flaubert-hoz, Zolához vezettek.

A válság, melyet minden becsületes polgári irodalomtörténész bevall, nagyjából az első világháború idején kezdődött, vagyis a kapitalizmus hanyatló, bomló szakaszában. S ez nem véletlen, hiszen a regény fejlődése — amint azt Pierre Daix, a kitűnő kommunista író és kritikus írja a most megjelent *Sept siècles de roman* című munkájában — elég szorosan a polgári osztály fejlődéséhez fűződik. Természetes hát, hogy az osztály válsága maga után vonta a műfaj válságát — annál is inkább, mert közben a regény lett az uralkodó, sőt az egyetlen igazán tömegekhez szóló műfaj. A krízis igazán nem mennyiségi: ma évente átlag háromszer regény jelenik meg (természetesen a detektívregényeket is beleértve). A baj a minőség körül van! Egy polgári kézikönyv (*Girard: A modern francia irodalom képes kalauza*) keserűen szögezi le: „Úgy látszik: egyetlen új regényíró se érte még el az előző nemzedék nagy klasszikus mestereinek színvonalát”. Még sötétebb diagnózist állapít meg a legtekintélyesebb polgári irodalomtörténész, a Lanson-féle klasszikus mű legújabb kiadásának zárójegyzetében Paul Tuffrau: „Az értelmet háttérbe sorítják az ösztönösség és a különféle misztikák javára. Kétségbe vonják az ész egyetemességét. A görög derűre való törekvést a sokszor örületbe sikló dühöngés helyettesíti: napjaink istenei többé már nem Szophoklész és Plató, hanem Sade mániái és Lautréamont... A regények hőse egyszer olyan ember, akinek alig van öntudata és akit ösztönei a hozzá hasonlóan faragatlan fickókkal benépesített durva világ közepette moz-

gatnak, másszor meg olyan megfélemlített lény, aki lidérces napjait valami titokzatos bűnhődés vártában tölti. A művészetet, a tökélyre törekvő szellemi erőfeszítést a sárba tiporják; szerintük ez kétszínű és neveléses mesterkedés, amely elfojtja az ösztönösséget, az író állítólagos mondanivalójának a hitelességét... Mindez a művelődés olyan összeomlását mutatja, ami meglepőnek látszik, mert az 1919–39-es ragyogó korszak után következett be... Az első háború csak a testünket csonkította meg, de nagy reményvelgélzettel zártuk. Ezúttal a lélek is mély sebet kapott, és behegedése nagyon hosszú lesz...” És Tuffrau szomorúan szögezi le: „Az intelligencia, ez a francia 'perverzitás', a XV. század óta most éli legsúlyosabb válságát.”

MIBEN JELENTKEZIK

konkrétan ez az irodalmi földrengés? Milyen szörnyek indultak lángoló tüzes támadásra a százados francia mérséklet, az annyit dicsért kimért szerkesztés, a példás arányérzék, az irigylet stílustisztaság ellen? Egyik legszembetűnőbb tény az, hogy — mivel a műfajok nem elszigetelten élnek egymás mellett, hanem állandó az átvivargás közöttük — a francia költészetben a XX. században lezajlott földcsuszamlás a regény szilárdabb talaját is megingatta. A költők érzékeny lelke sokkal korábban és sokkal hevesebben reagált a polgári világ társadalmi és egyéni, anyagi és szellemi kiátástalanságára, mint a higgadtabb és józanabb regény. A Baudelaire-nél megindult, Rimbaud-nál felfokozott, Apollinaire-nál kitörő és Lautréamont-nál izzó lávafolyammá dagadó eszelen lázadás, titok-kultusz, hínáros örvénylés, látomásos lélekriadás, az izmusok formabontó, tartalomirtó hadjárata a regény valóság-sáncain áthatolva a legprózaibb műfajba is becsempészte az ön-gyötrő kétségbeesés metelyét, az eredetiség öncélú hajszájának bomlasztó fegyvereit. A ragály annál könnyebben terjedt, az aláaknázás annál jobban sikerült, mert más hasonló irányban működő erők is gyengítették az „ellenséget”, a realista regényt. Hogy csak néhány ilyen fegyvertársat említsünk: a francia regény legyengült szervezetét ugyanekkor érte az amerikai regénytechnikának idő- és térfeldúló támadása, a germán ködfelhőköl importált egzisztencialista filozófia, az angol Joyce hagyományos szó-zivatara és a cseh—német Franz Kafka eszbontóan komor szimbolizmusa.

A valóságtól elszakadt regény sok húr-ron játszik. Egyes fiatal írók a bűvös-borzalmas, mások a játékos-mesés, ismét mások a különös-abszurd hangszerele-
ben specializáltak magukat. Íme néhány példa:

1955-BEN NAGY FELTŰNÉST

keltett, díjat is nyert, egy Alain Robbe-Grillet nevű fiatal író *A látleső* című regénye, amelyet először a francia *Nyugat*, a *Nouvelle Revue Française* között folytatásban. A könyv egy karórát áruló utazóról szól, s az első pillanatban szokványos detektívregénynek látszik, amelyben minden reális. Az író pontosan, részletező pepecseléssel írja le a vigéc utazásait, tűnődéseit, álmodozásait. Csakhamar azonban valami szorongó, kellemetlen érzés vesz erőt az olvasón. Kiderül, hogy a látszat-cselekmény álcselekmény, sőt a cselekmény nem is cselekmény, hanem csak révélet, a büntett (egy kislány megbecstelenítése és kegyetlen meggyilkolása) lehet, hogy meg sem történt, s különben is a tér és az idő sem a szokásos, ismert, való világ tér-ideje, hanem valami lidérces álom-világé, amely világot az író nem ábrázolja, hanem csak passzívan látja, leírja, lesi (innen a kétértelmű *Voyeur* cím). Hasonlóan sötét, kétségbeesett, bűvös álom-varázslat világa dereng elő a Párizsban élő és franciául író iországi Samuel Beckett (Joyce volt titkára) regényeiből (pl. *A megnevezhetetlen* címűből), amelyeket egyes polgári kritikuskok az új francia regény a „legeredetibb“ alkotásainak tartanak. Az ilyen regényekről írja a már említett Taffrau: „Regényíróink továbbra is a gyámoltalanság, az önzés, a gyalázat, az ocsmány szándékok undorító keverékét látják az emberben... a regény csupa rendellenesség“ és hozzáteszi: „Ma kialakult a szemérmertlenség konformizmusa, amint tegnap megvolt az illendőség konformizmusa...“.

A valóságtól való menekvés egy másik kedvelt útja a játékos-mesés regény. Jó példa rá André Dhôtel *Déliabország* című könyve, amely elnyerte az 1955-ös Femina-díjat. A naív és ifjú olvasók elkápráztatására az író összehordott benne tücsköt-bogarát (a szó szoros értelmében): macskabajuszgyűjtő bácsikát, különös kastélyt, furcsa fodrászt, tarka paripát, erdei csárdát, varázsló-gyereket, szálnalmas nyomorékot. Ebben a mese-bazárban vannak Dickenstől és Perraulttól örökölt elemek, Lagerlöf-utánérzések, Hoffmann-holmik, s mindez az ezerszer utánzott Alain Fournier (*Az ismeretlen birtok*) idillikus receptjére készült. Ugyancsak tavaly jelent meg Lise Deharne az *Óraszerkezetes kastély* című fantasztikus-csodás regénye, amelyben

különös szerelmi históriák zajlanak le fekete bakkecskék, nagyszemű baglyok, gonosz cigányasszonyok, smaragdynakörves agarak, holdszín ruhás lányok, törpék, romok, erdők, varázslók, kígyók közt. A játékoságot az incelkedő gúny felé lendíti Félicien Marceau *Fellobbanó indulatok* című regénye, amely az 1955-ös Interallié-díjat nyerte el és amelyben a tehetséges író szikrázó szellemességét, eleven stílusát egy csomó félbolond, hó-bortos, ütődött és alamuszi „hős“ szolgálatába állítja.

Az irreális regény harmadik jellemző fajtája az abszurdumra építi a cselekményt, amelyet különben a klasszikus realizmus eszközeivel bonyolít le. Ennek a változatnak a legnagyobb virtuóza Pierre Boule, aki egymás után írja matematikai pontossággal felépített, a francia lélekelemző regény nagy hagyományainak felhasználásával megszerkesztett, érdekesítő könyveit, melyeknek mindegyike egy mesterségesen kielevezett határeset hajszálfinom ábrázolása. Első regénye (William Conrad) arról szól, hogy egy náci zászlóst Angliába küldenek, akit azután az angolok propaganda-munkára osztanak be, de ő teljesen elfelejti német-mivoltát és „munkaszere-
tekből“ angolabb lesz az angoloknál. Ettől kezdve minden Boule-regénynek ez a magja: a hős teljesen megtagadja önmagát és épp az ellenkezőjét cselekszi annak, amit józan ésszel várni lehet tőle. *A Kuáj folyó hídja* című regényében egy japán fogságba esett brit ezredes remek hídát épít az ellenségnek, csak azért, hogy megmutassa a fehér faj fölényét. *A látszat* című könyvében egy ügyész esetét írja meg, aki halálos ítéletet kér a gyilkossággal gyanúsított vádlottra, mert nem szeretné, ha kiderülne: épp az ő gúvasága okozta a halálos végű balesetet. *A hóhér* című, sok borzalmas jelle-
nettel telített kisregényében egy olyan ítéletvégrehajtó tragédiáját meséli el, aki kivégzés előtt emberségből megmérgezte az elítélteket, s így most őt ítélik halálra... gyilkosságért! Boule hívságos ész-játékai a kivételesre, a tipikus ellentét-
re épülnek, s mögöttük jó adag nihilizmus sötétlik. Az ötletesen kiagyalt kép-
telenségek, minden káprázatuk ellenére, a valóságot megtagadó irodalom zsákut-
cáját illusztrálják.

TERMÉSZETESÉN AZ IRREÁLIS,

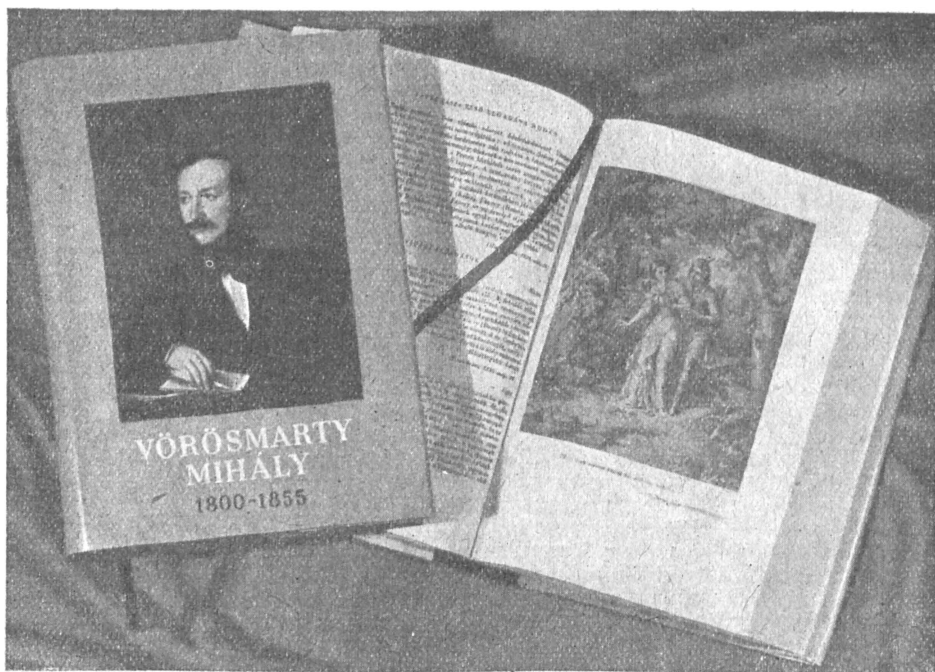
dekadens irányzatok mellett még a polgári irodalmon belül is találkozzunk egészséges törekvésekkel. Vannak fiatal írók, akik igyekeznek életet önteni a hagyományos elemző regénybe, amely vá-
laha oly kimagasló értékekkel gazdagít-
totta a világirodalmat: sok kiváló re-
gényíró fordul a bevált stendhali techni-

kához, s ha például Merle sikereire gondolunk, látjuk, hogy nem eredménytelenül. Mások a nagy balzaci örökségre kívánnak támaszkodni, mint például a fiatal Stéphane Jourat, akinek a tavaly megjelent *Kitaposott ösvények* című széles társadalomrajzot adó, színes, eleven regénye érdekes és jellemző képet fest a mai Párizsban érvényesülni akaró új Rubemprékről. Sok fiatal író merít, többkevesebb bátorsággal, a zolai tradíciókból, így például a Goncourt-díjas Maurice Druon, aki *Letűnt emberek* címmel kezdett regényciklus írásába, vagy a fiatal Louis Calaferte, aki az *Emberi sorok* című kisregényében a nagyváros nyomor-perifériáján hányódó fiatalokról fest döbbenetesen vádoló képet. S vannak merész fiatalok, akik a tobzódó rabelais-i stílust és hangulatot elevenítik fel, mint pl. Jean-Paul Clébert, az *Eb-ada* élet szerzője, aki első személyben mondja el tekerő-sorsa mozgalmas élményeit. Mindezek az írások már a kritikai realizmus mesgyéjén járnak, sőt sokszor át is hágják. A mai francia regényirodalom ugyanis — éppúgy, mint a társadalom — mozgásban van; állandó az erjedés, vannak írók, akik előrehaladnak, megtorpannak, majd megint megindulnak a valóság felé vezető úton. Egyre több polgári író követi Sartre, Jouglet, Vercors, Gascar útját. Igen ne-

hez tehát csoportosítani, határokat vonni az élet gomolygó valóságát tükröző irodalmi áramlatok között.

Természetesen a visszahúzó múlt ellen a lemondás, a borulátás, a köldök-néző önvájkálás ellen a szocialista realista írók harcolnak a legnagyobb következetességgel. Itt most csak a polgári regény válságára vetettünk egy pillantást, de hűtlen képet kapnánk a francia regényirodalom egészéről, ha a való világot szándékosan eltorzító vagy a valóság felé még botladozva közeledő írók nevei mellé nem írunk le Aragon, Vailland, Courtade, Claude Roy nevét, akik a gyakorlatban, azaz előremutató művészi alkotásokkal bizonyítják be, hogy igenis van kiút a mai kátyúból. Ehhez azonban az kell, hogy a regényt, amely a valóság megismerésének (s a haladó írók esetében megváltoztatásának) egyik legtekélyesebb és legszebb eszköze, ne akarják egyesek igazi lényegével szemben, az ábrándos kódosítás és céltalan menekvés eszközzévé tenni. Mert az igazi szárnyalás, az igazi felemelkedés csak a szilárd talajból kiindulva képzelhető el. A francia haladó regényírók munkássága is bizonyítja: Tyihonov joggal mondhatta a szovjet írók II. Kongresszusán: „Létezik már olyan irodalom, amelynek van ereje a repüléshez, s amely tud bátor lenni.”

BAJOMI LAZÁR ENDRE

Az év egyik legszebb könyve